

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 141 2020

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Cullhed, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Magnus Jansson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2021 och för recensioner 1 september 2021. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–40–7

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2021

glossed as a set of norms, but elsewhere in the book the intended meaning is often less clear.

The notion of a translation strategy also needs defining: this is another term used rather loosely by Wahlin. In DTS, there are quite a number of definitions and typologies of translation strategies, and disagreements about what to call them. Wahlin does not define the term, and uses it in different ways, sometimes meaning a global, general strategy (such as domesticating) and sometimes a local, specific one (such as whether or not to use loanwords from the source). The metaphor of metempsychosis is also described as a strategy, which makes the meaning of the term opaque indeed.

Another theoretical framework within DTS is polystem theory, as developed in particular by Even-Zohar. His book is mentioned, but the theory is not used. It might have been a good choice as a way of conceptualizing changes in the English literary system. Reference could also be made to translation research with respect to a number of other issues raised in the book. These include the notion of unstable source texts; other forms of translation (apart from imitation) that do not prioritize semantic fidelity, such as phonemic translation; the “cannibalistic theory” of literary translation promoted by the de Campos brothers in Brazil; and seeing translation in terms of risk management.

More generally, there has been growing critical debate on the use of binary oppositions in conceptual analyses of translation issues. This might have been relevant to the author’s adoption of Cope-land’s distinction between primary and secondary translation, and Venuti’s domesticating vs foreignizing. It is increasingly recognized in DTS that all such polar oppositions risk oversimplifying a complex concept into a single opposition or parameter. Better analyses might be offered by multidimensional models.

Wahlin’s work is thus less well anchored in Translation Studies than it is in English literary history. It would have been interesting to see how he would define the concept of translation itself (a hugely debated issue in DTS, of course). On p. 425 he quotes Pound as saying that FitzGerald’s “Rubáiyát” is not a translation, nor is his own “Altaforte”. Yet Wahlin refers to both as translations. So what counts as a translation? What criteria are relevant? What definition is Wahlin using? What kind of concept is “translation”? It is hard to find a consensus in the discipline, but this means that at least a stipulative definition is needed.

Wahlin’s general discursive style is expository rather than argumentative. He tends to remain neutral and avoid critical comments. But there are always concepts that can be problematized and positions that can be criticized. For instance, Arnold’s idealistic belief in the morally uplifting influence of classical literature could surely be queried from today’s standpoint: what about George Steiner’s “brutal paradox”? In the Nazi concentration camps, writes Steiner, “Men could come home from their day’s butchery and falsehood to weep over Rilke or play Schubert” (*George Steiner. A Reader*, New York 1984, 11). I would have appreciated more argumentative engagement with the many sources Wahlin reports on.

Notwithstanding these critical comments, I salute Wahlin’s manifest erudition and wide reading. The book deserves to become a major reference work for Swedish scholars of English literary history, and for Swedish-reading scholars of translation history. It illustrates some of the wide-ranging relations that can exist between a source and a translation, and thus implicitly tests the boundaries of the concept of what a translation can said to be. The book sets out to explain the relation between contextual conditions and the ways selected writers made use of translation. I first took the intended sense of “explanation” here to be causal, loosely speaking: i.e. showing how contextual conditions affected the writers’ attitudes to translation and its functions. However, I came to realize that what the work really offers is a hermeneutic explanation, in considerable depth. It explains *what it means* to say that these writers used translation for their own purposes, each in the cultural context of his time. In this endeavour, the book is a striking achievement.

Andrew Chesterman

Elżbieta Żurawska, *Parabeln i Stig Dagermans novellistik*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2019.

Elżbieta Żurawskas doktorsavhandling försvarades offentligt 2017 vid Jagellonska universitetet i Kraków och har därefter reviderats till den slutliga version som nu föreligger i tryckt form. Undersökningen är väl förankrad i tidigare svensk och internationell dagermanforskning, men intar lika fullt en ny och intressant position i en huvudsakligen biografiskt, tematiskt, politiskt och psyko-

analytiskt inspirerad omgivning. Huvudsyftet är att undersöka parabelns roll i Stig Dagermans noveller. Uppgiften är större och betydligt mer anspråksfull än vad titeln antyder. Utgångspunkten är nämligen den att parabeln har en "överordnad generisk status" i novellerna, det vill säga att den uttryckt med Roman Jakobsons terminologi är "dominant" (11). Żurawska (i fortsättningen EZ) läser novellerna som genrehybrider, som kan "aktualisera flera generiska strukturer samtidigt" - utöver parabelstrukturer bland annat novellstrukturer och strukturer typiska för de så kallade "enkla formerna". Ett andra syfte deklarerar också: undersökningen av parabelns närvaro och funktion i Dagermans noveller ska "förhoppningsvis [...] nyansera bilden av 40-talets estetik" genom att "låta decenniet konsolideras kring ett nytt centrum, parabeln", som tilldelas status som "en av 40-talslitteraturens mest produktiva konstnärliga och idémässiga grundformer" (12).

Avhandlingens genrebegrepp beskrivs som "synkretistiskt" (20). EZ utgår först och främst från Gérard Genettes strukturalistiska genreteorier - användbara inte minst för att belysa generiska hierarkier. För diskussionen av den dynamiska relationen mellan genrerna inom en genresyntes anknäver hon dessutom till Jean-Marie Schaeffers poststrukturalistiska genreteorier. De två utgångspunkterna kompletterar således varandra: "Den undersökta genrefusionens stabilitet belyses med strukturalistiska genreteorier, medan de poststrukturalistiska hjälper till att framhäva fusionens hybridartade karaktär." (21) En för undersökningen central aspekt, förhållandet mellan genre och betydelse, kräver dock enligt EZ andra teoretiska utgångspunkter, nämligen Alastair Fowlers historiskt och hermeneutiskt orienterade genrebegrepp. Med utgångspunkt i Fowlers teorier diskuteras bland annat de olika generiska varianterna av parabeln och, inte minst, genrens roll i den litterära kommunikationen.

Parabeln är avhandlingens "centrala operativa begrepp" (27) och definieras av EZ med utgångspunkt i nyare forskning om den nytestamentliga parabeln (först och främst Eta Linnemann, Dan Otto Via, Hans Weder, Bernhard Heiningen och Wolfgang Harnisch). Inom denna tradition dominerar en metaforrelaterad förståelse av parabeln, vilket passar EZ särskilt bra eftersom metaforen intar en central ställning i den modernistiska litteraturen. En annan anknävningspunkt till denna forskningstradition är valet att behålla uppdel-

ningen i sakled och bildled, visserligen genom användningen av metaforen som modell för parabeln modifierad så att förhållandet mellan dem uppfattas som "ett samspel mellan parabelns vardagliga och icke-vardagliga element":

De vardagliga elementen står för att världsbilden, som förmedlas av bildledet, accepteras av åhöraren så att en trygghetskänsla framkallas hos honom eller henne. Åhörarens identifikation med bildledet bromsar dock av de icke-vardagliga elementen - så småningom avslöjas sprickor i den realistiska fasaden, den vardagliga världen blir främmande, bildledet relativiseras. Med hjälp av de vardagliga och icke-vardagliga elementen styrs parabelns åhörare från bildledet till sakledet. (33)

Denna process diskuteras ur ett receptionsperspektiv, och de icke-vardagliga begreppen med hjälp av Viktor Šklovskijs främmandegörande funktion, samspelande med de vardagliga elementens "domesticerande" funktion. EZ konstaterar att somliga forskare visserligen har uppmärksammat "att den mimetiska avkodningen av valda noveller inte är tillräcklig" i utforskandet av Dagermans texter (18), men finner samtidigt att begrepp som parabel, allegori och symbol i tidigare forskning "används på ett intuitivt sätt, utan någon teoretisk förankring" (19). Ett viktigt inslag i diskussionen av parabeln utgörs slutligen av frågan om dess syfte. Forskare som Linnemann och Via är här viktiga för EZ:s hävdande av parabelns dialogiska och existentiella aspekter. På samma sätt som i sin genrediskussion bekänner sig EZ således här till en metodologisk pluralism: på en narratologisk grund används bland annat hermeneutiska, receptionsteoretiska och idéhistoriska verktyg.

En mycket stor del av den konkreta undersökningen återfinns under kapitelrubriken "Bildled". I tur och ordning diskuteras här med den nytestamentliga parabeln som referenspunkt områdena domesticering, främmandegöring och "den kommunikativa aspekten". EZ visar att parabelstrukturernas domesticerande struktur framträder på flera nivåer, genom historien, berättelsen och berättandet. Exempelvis genom framhävandet av historiens och karaktärernas vardaglighet, genom att handlingen utspelas inom vardagliga ramar, genom mimeskonnotationer som islandströjan respektive sjöskumspipan i två av novellerna samt genom "historiens vardagliga logik" (59). De främmandegörande elementen uppträder likaså på flera nivåer. Där tidigare forskning alltså kommenterat en mi-

metisk ambivalens i novellerna men ofta nöjt sig med svävande formuleringar och odefinierade begrepp skriker EZ betydligt mer systematiskt till verket genom att diskutera bland annat främmandegöring av "historiens åskådlighet", "historiens vardaglighet" och "historiens logik" samt främmandegöring genom "folkdiktningens strukturelement" och genom "exponerad litteraritet". Ett av flera uppslagsrika avsnitt rymmer diskussionen av "tomrum" i karaktärsgestaltning såväl som i handlingen. I ett flertal fina läsningar lyfter EZ också fram växelverkan mellan domesticerande och främmandegörande element, exempelvis i kontrasten mellan "gestaltarnas genomsnittlighet och handlingens märkvärdighet" i novellen "De röda vagnarna", eller i spänningen mellan "vardagslogiken" och "handlingens kausalitet" i noveller som "Mannen som inte ville gråta" och "Min son röker sjökumspipa".

Mera överraskande är kanske området "främmandegöring genom folkdiktningens strukturelement". Hit räknas grepp som reducering av antalet karaktärer och schematisering av karaktärerna samt på handlingsnivån skissartad exposition, koncentration på en karaktär, "enträdighet" i handlingen och tretalets betydelse. Alla dessa punkter, utom möjligen den allra sista, är dock fasta inslag inte bara i folkdiktningen utan också i novellgenren. Att folkdiktningen förs in som jämförelsepunkt förklarar uppenbarligen av att den intar en viktig ställning i den nyare nytestamentliga exegetikens diskussion av parabeln.

I avsnittet om "främmandegöring genom exponerad litteraritet" diskuteras transtextuella kopplingar till bland annat myter, fabler, sägner och sago. Avhandlingen är som helhet mycket grundlig och de läsningar som presenteras är oftast både nyanserade och övertygande. I avsnittet om främmandegöring genom exponerad litteraritet görs dock en del långsökta kopplingar, som åtminstone jag har svårt att följa. Låt gå för att den nordiska mytologin kan karakteriseras som "hypogramkälla" till novellen "Den hängdes träd". Men när EZ slår fast att huvudkaraktärens smeknamn "Skeppet" är en allusion på att Oden ibland kallas "Farmagud – skeppslasternas gud" (132) befinner hon sig enligt min mening alltför långt ut på spekulationens grumliga vatten. Och ännu längre ut i den riktningen hamnar vi när huvudkaraktärens sista reflektion, "Å nu visste han hur hinnor av is skall smältas, hur själva smärtan kan förlösa en värme.", beskrivs som en ny anspelning på Oden och följs av ett citat från slutet av Hávamál som i själva verket enbart har högst

allmänna beröringspunkter. Betydligt mer övertygande, och intressant, är då diskussionen av anspelningar på Bibeln – också här är "Den hängdes träd" ett huvudexempel.

Det kan tyckas att exempelvis det mytologiska stoff som Dagerman på några ställen använder sig av har en rätt marginell betydelse och inte förtjänar någon större uppmärksamhet. Den långa katalog av "transtextuella hänvisningar" till olika genrer och texttyper som EZ presenterar tjänar emellertid det övergripande syftet att påvisa hur genomgående Dagerman i sina noveller begagnar sig av transtextuella grepp (hon bygger här vidare på en diskussion som påbörjats av Per Erik Ljung) med resultatet att deras "referentialitet förskjuts från det mimetiska till det metalitterära planet så att novellernas litteraritet exponeras"; läsaren vägleds "bort från novellernas mimetiska nivå till en högre semantisk nivå där betydelsen ska konstrueras" (174).

Det följande kapitlet om "den kommunikativa aspekten" har återigen den nytestamentliga parabeln som utgångspunkt och inriktas på övergången från bildled till sakled på flera nivåer i texterna: "Kommunikationen mellan berättaren och narraten aktualiseras både på den extradiegetiska och på den intradiegetiska nivån och sätter igång kommunikationen mellan den implicita författaren och den implicita läsaren." (240 f.) EZ konstaterar att kommunikationen i novellerna styrs av den nytestamentliga parabeln "som generisk dominant" (241), återigen genom samspelet mellan domesticerande och främmandegörande strategier. Målet med kommunikationsakten är att inbjuda läsaren till dialog och "leda betydelseproduktionen från bildledet till sakledet" (241). EZ slår fast att betydelseproduktionen i novellerna på det semiotiska planet regleras med inomtextuella medel, medan den semantiska delen av betydelseproduktionen äger rum genom receptionsakten, som diskuteras i kapitlet "Sakled".

I detta kapitel diskuteras bland annat existentiella aspekter, Dagermans litterära program och novellernas idéinnehåll enligt tidigare forskning. I ett särskilt avsnitt uppmärksammas "nyckelord med ett tydligt existentialistiskt förtecken" i Dagermans noveller; ord som existens, människa, meningslöshet, ångest, ensamhet, skam, skuld, frihet, fängelse och förtvivlan. Tidigare forskare har ofta uppmärksammat att det är svårt att närmare definiera Dagermans ångestbegrepp och att det ofta är lika svårt att slå fast att bestämt idéinnehåll i texterna, det vill säga att de karakteriseras av en seman-

tisk öppenhet. EZ tar i detta avseende fasta på kommentarer av J.M.G. Le Clézio och Per Erik Ljung, som båda uppmärksammat texternas existentiella funktion. Ljung skriver exempelvis att tolkningen av dessa texter inte bara har som uppgift att ”lyfta fram de mekanismer och kopplingar Dagerman finner bakom den individuella ångesten”, den måste också ”föra fram till en kritisk konfrontation med läsarens egna värderingar” (254). EZ diskuterar denna fråga rätt ingående, och har ambitionen att med hjälp av Ricoeur och Iser genomföra en ”systematisk undersökning av novellernas existentiella mekanism” (s. 254). Helt i linje med Ljungs nyss citerade iakttagelse men med anförande av ett flertal exempel konstaterar hon att de existentiella nyckelordens betydelse inte ligger i några meningsstrukturer, utan i att de fungerar som ”hållpunkter för läsarens hermeneutiska arbete” (s. 266).

EZ visar att Dagerman använder flera olika strategier för att aktivera läsarens existentiella självreflektion, bland annat genom att ”skriva in receptionssituationen i diegesen”. Novellkaraktärerna möter i dessa fall omvärlden via ”olika slags tolkande aktiviteter” (267). Många av dem rör sig mot ett slags *anagnorisis*, en ofta krisartad insiktsprocess eller medvetandegörelse. På denna punkt närmar sig undersökningen ett av de centrala teman som diskuteras i min egen studie *Fallets lag och jagets stjärna* (1998), låt vara att medvetandegörelseprocessens utformning där studerades först och främst på en inomtextlig nivå. Ett annat grepp i novellerna som aktualiserar medvetandegörelsens funktion är det att låta karaktärerna försöka tyda olika tecken, ofta för omgivningen till synes meningslösa – här bygger EZ bland annat vidare på min egen diskussion av novellerna ”Den hängdes träd” och ”De röda vagnarna”. Den existentiella självrannsakan tematiseras i vissa noveller direktare, som i ”Var är min islandströja?” I andra noveller (bland annat ”Nattens lekar” och ”Män med karaktärer”) kopplas självinsikten till lek, fantasi och illusion. EZ polemiserar avslutningsvis – återigen – mot föregångare som enligt henne alltför entydigt försökt fixera att budskap i novellerna, i vilka läsaren enligt henne ”inte får några färdiga svar utan tvärtom uppmuntras till ett aktivt hermeneutiskt arbete som innebär ett smärtfyllt medvetandegörande av den egna existentiella situationen” (290). Även om jag sätter värde på EZ:s betoning av hur läsaren av novellerna uppmuntras till en egen existentiell reflektion anser jag att frågan om relationen mellan de tematiserade destruktiva medvetandegörelseprocesser som jag

själv tidigare diskuterat och den existentiella läsarens kundens diskuterats mer energiskt. Den hermeneutiska processen skulle också kunna beskrivas som att novellerna ömsom stimulerar läsaren till existentiell självreflektion, ömsom varnar läsaren för att gå vidare på denna väg mot en kunskap som skulle kunna vara destruktiv lika gärna som emanciperande. Man skulle förstås också kunna hävda att dessa dubbla signaler i sig kan aktivera läsarens självreflektion. Å andra sidan kunde man hävda att Dagermans konstnärliga grepp i denna riktning av somliga läsare – på 1940-talet så väl som idag – automatiskt ”domesticeras” genom att identifieras som modernistisk stil.

Slutsatsen att läsaren ”uppmuntras till [...] ett smärtfyllt medvetandegörande av den egna existentiella situationen” har föregripits i tidigare forskning, först och främst av Per Erik Ljung. Som sammanfattning av hur Dagermans noveller fungerar kan den å ena sidan framstå som alltför generell och absolut, å andra sidan som närmast trivial. Till skillnad från tidigare forskare, som med varierande infallsvinklar kommenterat sådant som komplexiteten, öppenheten, ”orenheten” och medvetandegörelsens funktion i texterna erbjuder EZ dock en systematisk genomgång av *hur* novellerna med utgångspunkt i parabelns grundstruktur styr receptionen genom domesticerande och främmandegörande element som driver läsaren från bildled till sakled och därigenom uppmuntrar till en existentiell självtolkning. Genomgången är som helhet systematisk, stringent och för det mesta övertygande, men blir i vissa avsnitt något katalogartad. Undersökningen har goda förutsättningar att kunna vitalisera kommande dagermanforskning. Jag känner dock en viss besvikelse över att det i inledningen deklarerade andra syftet med avhandlingen, att visa att parabeln vore ”ett nytt centrum” och en av ”40-talslitteraturens mest produktiva konstnärliga och idémässiga grundformer” (2), aldrig realiseras, bortsett från några svepande kommentarer i riktning Lars Ahlin i det korta avslutande avsnittet. Frågan om Dagermans representativitet i detta avseende besvaras således inte i denna studie, utan återstår att undersöka. Å andra sidan kan Elżbieta Żurawskas grundliga studie mycket väl komma att inspirera till nya undersökningar av andra 40-talsförfattares produktion.

Claes Ahlund